

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII,  
TINERETULUI ȘI SPORTULUI  
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA  
DOMENIUL: ISTORIE**

**REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT**

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:  
PROF. UNIV. DR. Valentin Vasilev**

**DOCTORAND:  
Ilie Alexandru Lascu**

**ALBA IULIA  
2010**

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII,  
TINERETULUI ȘI SPORTULUI  
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA  
DOMENIUL: ISTORIE**

**CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA  
PRIMEI EPOCI A FIERULUI ÎN  
SPAȚIUL INTRACARPATIC AL ROMÂNIEI.  
DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE DE LA  
ALBA IULIA „DEALUL FURCILOR - MONOLIT”**

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:  
PROF. UNIV. DR. Valentin Vasiliev**

**DOCTORAND:  
Ilie Alexandru Lascu**

**ALBA IULIA  
2010**

## CUPRINS

I.	INTRODUCERE.....	4
	I. 1. Mediul înconjurător.....	5
	I. 2. Istoricul cercetărilor.....	6
II.	DESCOPERIRILE APARTINÂND COMPLEXULUI CU CERAMICĂ NEAGRĂ CANELATĂ DE TIP GÁVA.....	9
	II. 1. Elemente de habitat.....	9
	II. 1. a) Locuințe.....	10
	II. 1. b) Alte amenajări.....	11
	II. 1. c) Considerații privind locuirea.....	13
	II. 2. Ceramica.....	14
	II. 2. a) Tipologia ceramicii.....	14
	II. 2. b) Decorul ceramicii.....	15
	II. 3. Artefacte din os, corn, lut ars și piatră.....	15
	II. 4. Artefacte din metal.....	16
	II. 5. Considerații cronologice.....	17
III.	DESCOPERIRI DE TIP BASARABI.....	20
	III. 1. Elemente de habitat.....	20
	III. 1. a) Locuințe.....	20
	III. 1. b) Alte amenajări.....	21
	III. 1. c) Considerații privind locuirea.....	21

III. 2. Ceramica.....	22
III. 2. a) Tipologia ceramicii.....	23
III. 2. b) Decorul ceramicii.....	23
III. 3. Artefacte din os, corn, lut ars, piatră și metal.....	24
III. 4. Considerații cronologice .....	24
IV. CONCLUZII GENERALE DE ORDIN CRONOLOGIC ȘI ISTORIC.....	25
Bibliografie.....	28

## **I.      Introducere**

Lucrarea de față are ca scop prezentarea locuirii din prima vârstă a fierului de la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit”. Așezarea a fost descoperită în toamna anului 2003 în urma unor săpături arheologice preventive. Cercetările arheologice pentru descărcare de sarcină istorică au fost începute în toamna anului 2003 de o echipă de arheologi din cadrul Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia. Terenul pe care s-au desfășurat cercetările este proprietate Roșia Montană Gold Corporation (RMGC). Din cadrul colectivului de cercetare în perioada 2003-2006 au făcut parte arheologii: Vasile Moga, George Bounegru, Horia Ciugudean, Radu Ciobanu, Aurel Dragotă, Matei Drâmbărean, Constantin Inel, Radu Ota, Cristinel Plantos și Ilie Alexandru Lascu.

Lucrarea de față abordează doar complexele din prima vârstă a fierului, atât cele aparținând complexului cu ceramică neagră canelată cât și descoperirilor de tip Basarabi, cercetate în perioada 2003-2006, perioadă în care am făcut parte din colectivul de cercetare arheologică.

Lucrarea încearcă să prezinte această așezare deschisă din prima vârstă a fierului, cu principalele ei componente. Considerăm utilă o tratare separată a complexelor din etapa

timpurie a primei vârste a fierului și a celor de tip Basarabi, pentru că suntem în fața a două locuiri distincte. Vom realiza o prezentare a principalelor elemente de habitat și a elementelor de inventar, propunând o tipologie pentru ceramica descoperită.

Lucrarea include integral materialele arheologice descoperite în cadrul complexelor cercetate. Nu considerăm utilă realizarea unei statistici a materialului ceramic în funcție de culoare, pastă, degresant. De asemenea, datorită fragmentării materialului și intervențiilor ulterioare, care au afectat complexele, considerăm neoportună realizarea unei statistici în ceea ce privește frecvența formelor în complexe.

### **I. 1. Mediul înconjurător**

Poziția geografică și relieful. Așezarea din prima vârstă a fierului, de la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit”, este plasată pe prima terasă a râului Mureș, pe partea stângă a drumului județean DJ 107 A, Alba Iulia – Pîclișa. Terasa este mărginită la sud-vest de lunca Mureșului, iar la nord și la vest de a doua terasă a râului, care poartă denumirea de „Dealul Furcilor”. Terenul pe care s-au efectuat cercetările arheologice fusese în întregime destinat, în perioada modernă, lucrărilor agricole iar relieful prezenta o ușoară pantă coborâtoare de la nord spre sud, cu o înclinație mai mare în zona de trecere dintre cele două terase, zonă unde pânza freatică este aproape de suprafața solului și unde au fost observate mai multe izvoare active.

Zona face parte din culoarul depresionar Alba Iulia - Turda, care aparține ariei precarpatice. Sectorul se află la contactul dintre formațiunile Munților Trascăului și Podișului Transilvaniei. Este marcat de valea largă a râului Mureș, care îi trasează principalele caracteristici morfologice.

Culoarul depresionar Alba Iulia – Turda separă cadrul montan al Apusenilor (Munții Trascăului) de acela al Carpaților Meridionali (Munții Cindrel - Șureanu) și respectiv al Depresiunii Transilvaniei. Acest culoar face parte din Depresiunea Transilvaniei ca zonă periferică. Este străbătut de râurile Mureș și Arieș, care s-au adâncit, treptat, rezultând un culoar cu o lungime considerabilă. Lungimea culoarului, la nivelul interfluviilor, a fost estimată între 70 km și 110 km.

La publicarea monografiei așezării fortificate de la Teleac, pentru prima vârstă a fierului, s-a apreciat că analizele sporo-polinice arată că în jurul anului 1000 î. Chr. are loc o trecere progresivă de la un climat boreal la unul subatlantic. Astfel clima devine mai umedă și treptat mai caldă, creându-se condiții mai bune pentru agricultură și creșterea vitelor. În monografia arheologică a așezării de la Tilișca, N. Lupu, aprecia pentru perioada primei vârste a fierului o fluctuație a condițiilor climaterice. Acest proces se încheie pe la mijlocul primei vârste a fierului, prin stabilirea unui climat subatlantic, care ar corespunde, în linii generale, cu condițiile climatice actuale. Recent M. Tomescu presupune următoarea situație: 1000-800 î.

Chr. veri calde, secetoase și lungi; 800-300 î. Chr. veri reci, scurte, iar 700-300 î. Chr. cu veri ploioase.

## **I. 2. Istoricul cercetărilor**

În literatura de specialitate locuirea de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” nu a fost cunoscută până la începerea cercetărilor arheologice preventive din anul 2003. De asemenea, doar o foarte mică parte a rezultatelor cercetărilor arheologice au fost valorificate științific până în acest moment. Considerăm că realizarea unui istoric al cercetărilor primei vârste a fierului în spațiul intracarpatic ar duce doar la amintirea unor aspecte deja discutate în literatura de specialitate.

În cadrul cercetărilor din anul 2004 a fost sondată o suprafață de aproximativ 8 ha, cu secțiuni stratigrafice de 20x1,5 m. Aceste secțiuni au dus la evidențierea a două situații diferite din punct de vedere stratigrafic și a unor zone din care lipsesc urmele antropice. Complexele identificate în urma secțiunilor de sondaj se concentrau în două arii. Precizăm că pe parcursul lucrării vom face referiri doar la suprafața de 8 ha, ea fiind împărțită în două sectoare (de est și de vest).

După realizarea secțiunilor de control s-a trecut la cercetarea zonelor în care au fost descoperite complexe arheologice, prin trasarea de secțiuni și casete. Pe parcursul anului 2004, fără să luăm în calcul secțiunile de control, au fost săpate 83 de secțiuni și 9 casete. În anul 2005 au fost săpate 53 secțiuni,



2 suprafețe și 38 casete suplimentare. În anul 2006 au fost săpate 9 suprafețe, 4 secțiuni și 9 casete. Pe parcursul celor patru campanii de cercetare arheologică preventivă au fost executate în total 200 de secțiuni, 11 suprafețe și 59 casete. În cadrul celor patru campanii de cercetări arheologice preventive au fost descoperite complexe aparținând bronzului timpuriu, bronzului mijlociu, bronzului târziu, primei vârste a fierului, epocii romane și perioadei migrațiilor.

Pentru o mai bună înțelegere a locuirii care constituie obiectul acestei lucrări, considerăm că este necesar menționarea principalelor descoperiri aparținând primei vârste a fierului situate în imediata apropiere a sitului cercetat. În imediata vecinătate a sitului sunt menționate cinci puncte cu descoperiri din prima vârstă a fierului.

Așezarea de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” este amplasată la o distanță relativ mică față de fortificația din prima vârstă a fierului de la Teleac, în hinterlandul căreia se află. Menționăm că distanța aeriană între așezarea de la Alba Iulia și fortificația de la Teleac este de aproximativ 7,3 km. Locuirea de aici trebuie văzută într-o relație strânsă cu marea fortificație, existența așezării din prima vârstă a fierului datorându-se condițiilor prielnice oferite de zona în care se dezvoltă.

## **II. DESCOPERIRILE APARTINÂND COMPLEXULUI CU CERAMICĂ NEAGRĂ CANELATĂ DE TIP GÁVA.**

### **II. 1. Elemente de habitat**

În acest subcapitol dorim să prezentăm principalele elemente care țin de specificul așezării de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” observate în cadrul cercetărilor arheologice efectuate și similitudinile cu alte așezări din această perioadă din spațiul intracarpatic. În cercetările arheologice din anii 2003-2006 de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” au fost descoperite 15 locuințe (14 adâncite și una de suprafață), 47 de gropi de provizii/menajere, șapte gropi rituale, o vatră și un posibil loc de cult (?).

Trebuie să precizăm că depunerile antropice sunt de mici dimensiuni, în cea mai mare parte a arealului cercetat. Depuneri antropice mai consistente au fost observate doar la baza pantei care coboară de pe platoul „Dealul Furcilor”, zonă în care se dezvoltă, în sectorul vestic, locuirile din epoca bronzului. În așezarea avută în vedere nu s-a observat un strat de cultură, care să poată fi atribuit acestei perioade, complexe fiind conturate într-un sol negru, sau în solul galben steril. În solul negru au fost descoperite și complexe și materiale datate în alte perioade istorice, cum sunt cele aparținând descoperirilor din HaA1, celor de tip Basarabi, perioadei romane și postromane. Materiale

ceramice care pot fi atribuite descoperirilor de tip Gáva au fost întâlnite și în acest sol negru, dar numărul fragmentelor ceramice este destul de redus.

## II. 1. a) Locuințe

În cadrul cercetărilor din anii 2003-2006 a fost descoperită o singură locuință de suprafață, conturată aproximativ în funcție de dispersia materialului arheologic. Locuințe de suprafață au mai fost cercetate: șase în așezarea fortificată de la Bozna, o locuință în așezarea de la Cehei „Mesig”, două în fortificația de la Dej, patru locuințe în așezarea fortificată de la Șimleul Silvaniei „Observator”. În această fortificație, în cadrul cercetărilor din anul 2006, au mai fost descoperite patru complexe de suprafață, interpretate ca locuințe sau anexe gospodărești. Cercetările de amploare efectuate în așezarea fortificată de la Teleac au dus la constatarea că locuințele de suprafață apar sporadic începând cu al doilea nivel de locuire, nivel în care au fost descoperite doar două astfel de locuințe, numărul acestora crescând însă în nivelul al treilea, unde au fost descoperite șase locuințe. Pentru așezarea fortificată de la Ciceu - Corabia și fortificația de refugiu de la Subcetate s-a constatat că folosirea exclusivă a locuințelor de suprafață a fost impusă de particularitățile geomorfologice ale terenului, stânca nativă nepermițând săparea la o mai mare adâncime.

Datorită faptului că pentru marea majoritate a locuințelor adâncite nu putem preciza nivelul de călcare antic, și astfel

adâncimea exactă a complexelor nu poate fi stabilită, nu vom face o împărțire conform celor două tipuri menționate în literatura de specialitate.

În cadrul cercetărilor au fost descoperite 14 locuințe care au groapa adâncită sau semiadâncită. În cadrul locuințelor adâncite a fost observată o variație a dimensiunilor acestora. Astfel cea mai mică locuință este L12 (C107/S074) care are o suprafață de doar 5,3 mp, iar cea mai mare locuință este L5 (C60/S041J) cu o suprafață de 29,5 mp. Locuințele adâncite descoperite în cadrul cercetărilor de la Alba Iulia sunt de formă ovală. Doar în două cazuri, locuința L1 (C21) din secțiunea S012 și L10 (C86) din suprafața Sp02, au fost observate resturi de la vetre interioare. În aceste cazuri nu se poate preciza dacă erau realizate direct pe solul nativ sau erau amenajate pe un pat de fragmente ceramice, fiind descoperite doar bucăți de lipitură.

#### II. 1. b) Alte amenajări

În această categorie includem gropile de provizii/menajere, gropile rituale, vatra și un posibil locaș de cult descoperite în cadrul celor patru campanii de cercetări arheologice preventive de la Alba Iulia.

Din totalul de 47 de gropi, care pe baza materialului descoperit au putut fi încadrate în etapa timpurie a primei vârste a fierului, 37 pot fi considerate gropi de provizii, care după abandonarea lor au putut fi folosite ca gropi menajere. În cazul a

10 gropi nu se poate face o precizare în ceea ce privește utilitatea lor.

În interpretarea gropilor cu depuneri rituale aplicăm modul de tratare al gropilor propus în monografia sitului de la Teleac. Astfel avem două categorii: a) gropi cu depuneri de ofrandă și b) gropi cu depuneri de schelete de copii.

În gropile rituale au fost depuse diferite ofrande. În majoritatea cazurilor au fost descoperite depuneri de vase, fiind observat un caz în care a fost depus un singur vas (Gr5). Doar la o singură groapă rituală inventarul nu este constituit din material ceramic, fiind descoperiți cinci „căței de vatră” (Gr4).

În cadrul cercetărilor a fost descoperită o groapă în care era depus un schelet uman alături de un craniu. Pereții și fundul gropii au fost căptușiți cu chirpici. Gropi cu depuneri de oase umane sunt menționate în două dintre siturile în care au fost descoperite materiale arheologice din prima vârstă a fierului. În așezarea fortificată de la Teleac au fost descoperite două gropi cu depuneri de schelete umane și chirpici. Cel de al doilea punct în care a fost descoperită o groapă rituală cu depuneri de schelete umane este cel de la Baci . Descoperirile din siturile menționate mai sus au fost interpretate ca depuneri legate de un cult al fertilității și fecundității.

A fost descoperit un locaș de cult (?) (C56) de formă ovală, în carourile 9-10 ale secțiunii S041H/2004. Pentru cercetarea integrală a complexului a fost trasată o casetă cu

dimensiunile de 5x5 m. Avea forma ovală, cu dimensiunile de 5,3x4 m. A fost conturată la 0,7 m și se adâncește până la 2,15 m față de nivelul actual de călcare.

În cadrul cercetărilor din anii 2003-2006 a fost descoperită o singură vatră exterioară, care pe baza materialului descoperit pe suprafața ei sau în lutuială, poate fi apreciată ca aparținând primei epoci a fierului.

## II. 1. c) Considerații privind locuirea

Numărul relativ mic de complexe de suprafață descoperite în cadrul cercetărilor arheologice din anii 2003-2006, vetre sau locuințe, este de pus în legătură cu locuirile ulterioare din această zonă (menționăm aici locuirile din perioada romană și postromană). Un alt factor care explică numărul mic de complexe de suprafață descoperite este practicarea agriculturii în această zonă în perioada modernă.

O primă arie de locuire este observată în zona estică a suprafeței cercetate. Au fost descoperite complexe în secțiunile S038A, S038B, S041A, S041H, S041I, S041J, S043, S043A, S044, S044D, fără să fie descoperit un strat de cultură care să țină de această locuire. Aici au fost cercetate patru locuințe, una de suprafață și trei adâncite, un locaș de cult (?) și 12 gropi.

A doua arie de locuire se concentrează în zona vestică a terasei, în zona secțiunilor S058, S060, S082, S084, Sp06, S104, Sp03, Sp04, Sp09, Sp11, S105, S070, fără să fie descoperit un strat de cultură care să țină de această locuire. În această arie au fost

descoperite 11 locuințe adâncite, 35 de gropi, șapte gropi rituale și o vatră exterioară.

În stadiul actual al cercetării este greu de stabilit relațiile între descoperirile de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” și descoperirile din imediata apropiere a sitului. Aceste relații putând fi făcute doar după cunoașterea caracterului și evoluției cronologice a descoperirilor din imediata vecinătate a sitului. Se poate presupune, pentru etapa timpurie a primei vârste a fierului, existența unei comunități care utilizează ambele terase ale râului Mureș. Așezarea din prima vârstă a fierului de la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit” este deschisă, fiind surprinse, până în acest moment, două arii de locuire.

## **II. 2. Ceramica**

Cercetările arheologice din situl de la Alba Iulia „Dealul Furcilor – Monolit” au dus la identificarea unui bogat material ceramic care aparține descoperirilor de tip Gáva. În cadrul ceramicii au putut fi identificate, având în vedere aspectul general al vaselor (calitatea pastei, degresantul folosit, modul în care a fost pregătit lutul, lustruirea și arderea), cele trei tipuri de bază: ceramică fină, ceramică semifină și ceramică grosieră.

### **II. 2. a) *Tipologia ceramicii***

În analiza materialului ceramic din situl de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” s-au avut în vedere încadrările tipologice realizate pentru materialul de tip Gáva din

Transilvania, din așezările fortificate de la Teleac și Mediaș și pentru descoperirile din Moldova cele de la Grănicești. În cadrul ceramicii din situl analizat au fost descoperite principalele forme din repertoriul ceramic al descoperirilor de tip Gáva din Transilvania.

## II. 2. b) *Decorul ceramicii*

În analiza ornamenticii ceramicii s-a avut în vedere modelul propus pentru ceramica din așezarea fortificată de la Teleac, model folosit ulterior și la tratarea ornamenticii ceramicii din așezarea fortificată de la Mediaș .

În cadrul ceramicii aparținând descoperirilor de tip Gáva, din situl de la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit”, au fost descoperite principalele elemente decorative din repertoriul ceramic al descoperirilor de tip Gáva. Elementul decorativ director este canelura, folosită pentru decorarea majorității formelor, care poate apărea singură sau asociată cu alte ornamente în relief, cum sunt proeminențele sau crestele. În repertoriul ceramic din cadrul sitului au fost observate și vase sau fragmente ceramice decorate cu ornamente incizate, dar numărul acestora este destul de redus în comparație cu ceramica canelată.

## II. 3. Artefacte din os, corn, lut ars și piatră

Cu ocazia cercetărilor din anii 2003-2006 de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit”, în complexele de tip Gáva au fost descoperite diferite artefacte, care vor fi prezentate după



materialul din care sunt executate. Subliniem că nu vor fi avute în vedere piesele aflate în afara complexelor, ele putând aparține altor perioade.

Din os au fost descoperite un străpungător, o plăsea. Din corn este realizat un sceptru. Din lut ars au fost realizate unelte de decorat ceramică, un disc, căței de vatră, bile, fusaiole, greutăți, roțițe de car miniatural, statuete antropomorfe și zoomorfe. Din piatră sunt realizate lustruitoare și cute.

#### **II. 4. Artefacte din metal**

În cadrul cercetărilor arheologice din anii 2003-2006 au fost descoperite doar piese de bronz. Au fost întâlnite atât în interiorul complexelor arheologice cât și în stratul în care au fost conturate complexele. Având în vedere că piesele descoperite în strat, ace cu cap bitronconic și dălțițe de bronz au o mai largă circulație cronologică și culturală, nu vom discuta aceste piese, ele putând aparține și locuirii din epoca bronzului sau din HaA1 din cadrul sitului. Introducem însă în discuție, pe lângă piesele descoperite în complexele din etapa timpurie a primei vârste a fierului, celtul întreg și fragmentul de celt descoperite în strat pentru că aceste piese au valoare cronologică și sunt de datat pe parcursul perioadei timpurii a primei vârste a fierului. În interiorul complexelor au fost descoperite ace cu cap bitronconic, ace simple, o verigă și un fragment provenind de la o brățară (?).

Din punct de vedere al formei, celturile sunt de încadrat în seria Fizeșul Gherlii-Sângiorgiu de Pădure, datat în HaB2, unde își găsește analogii, în depozitele de la Fizeșul Gherlii II.

## **II. 5. Considerații cronologice**

La stabilirea cronologiei descoperirilor hallstatiene timpurii de la Alba Iulia „Dealul Furcilor – Monolit” apelăm la împărțirea cronologică propusă pentru așezarea fortificată de la Teleac, unde au fost atestate trei niveluri de locuire.

Pe parcursul celor patru campanii de cercetare arheologică preventivă au fost descoperite complexe din prima vârstă a fierului, care în stadiul actual al cercetărilor indică două arii distincte de locuire. La încadrarea cronologică a descoperirilor din etapa timpurie a primei vârste a fierului din așezarea de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” avem în vedere deosebirile existente între materialele arheologice descoperite în cele două arii de locuire.

În zona estică materialul ceramic este relativ uniform, existând în cadrul unor complexe și fragmente care indică elemente mai timpurii. Vasele bitronconice, descoperite în această zonă, corespund *variantei a* și prezintă bicromia neagră la exterior - cărămiziu la interior și sunt decorate cu canelură oblică, în ghirlandă, orizontală, verticală, sau vase care nu sunt decorate. Această variantă este cea mai răspândită în descoperirile din Transilvania, fiind specifică întregii perioade timpurii a primei

vârste a fierului. Din această arie lipsesc fragmentele ceramice din *variantele b și d* ale vasului bitronconic, care prin modul de realizare, formă și decor indică elemente timpurii. Vasele din această arie nu au gâtul decorat cu caneluri orizontale sau în ghirlandă, fiind observate doar fragmente de vase de mici dimensiuni, castroane sau cești, care au un decor canelat pe gât.

Aria estică de locuire, reprezentată de patru locuințe, una de suprafață și trei adâncite, un locaș de cult (?) și 12 gropi, cercetate în cadrul campaniilor din anii 2003-2006, este de încadrat pe parcursul HaB2, foarte probabil la începutul acestuia. Precizăm că locuirea din această arie ocupă o perioadă scurtă de timp. Elemente mai timpurii pot fi observate doar prin fragmentul de strachină decorată cu caneluri radiale pe interior, și prin fragmentele de vase de mici dimensiuni decorate cu caneluri pe gât. Considerăm că această datare se poate extinde pentru toate complexele cercetate în aria estică, aici nefiind descoperite complexe din această perioadă care să fie în relații stratigrafice.

*Aria vestică* de locuire se dezvoltă în zona cea mai intens locuită din cadrul sitului. Aici au fost descoperite complexe din bronzul timpuriu, mijlociu și târziu, dar și complexe aparținând locuirii de tip Basarabi, pentru a menționa doar complexele preistorice. În această arie, în cadrul complexelor cercetate au fost sesizate, în cadrul inventarului ceramic, elemente care indică existența unei locuirii mai timpurii față de cea din aria estică.

Materialul ceramic din complexele descoperite în aria vestică de locuire indică o datare diferită a complexelor din această zonă. Astfel, cele mai timpurii descoperiri sunt cele din locuințele L7, L8, L10, L13 și L14 și gropile G15 (C68), G18 (C80), G43(C184) și din gropile rituale Gr3 (C90), Gr6 (C168), care conțin elemente ce conduc spre o datare la începutul penetrației Gáva, existând materiale care pledează pentru o datare sincronă cu nivelul Teleac I, posibil chiar anterior acestuia, undeva pe parcursul HaA2. Locuințele L11 și L15, prin prezența importurilor din cadrul grupelor cu ceramică imprimată și prin lipsa unor elemente timpurii, sunt de datat la un palier cronologic sincron cu nivelul II al așezării de la Teleac. La același palier cronologic cu L15 se datează și celțul descoperit în suprafața Sp11. În aria vestică cele mai târzii elemente sunt observate în cadrul gropii din secțiunea S076, care prin prezența materialului Basarabi este de datat sincron cu al treilea nivel al așezării de la Teleac.

Având în vedere prezența în această arie a unor complexe care indică mai multe etape de locuire nu considerăm oportună o datare generală a celor în care nu au fost descoperite elemente de datare. De asemenea trebuie să precizăm că deși apar complexe care sunt de datat începând cu HaA2 și până la începutul HaC, acestea nu indică o locuire continuă, lipsa stratului de cultură și numărul extrem de mic de materiale ceramice descoperite în solul în care au fost conturate complexele indică o locuire pasageră.

Dorim să mai precizăm că marea majoritate a gropilor atribuite complexului cu ceramică neagră canelate de tip Gáva nu conțin materiale care să poată permite o datare mai strânsă.

### **III. DESCOPERIRI DE TIP BASARABI**

#### **III. 1. Elemente de habitat**

În cercetările arheologice din anii 2003-2006 de la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit” au fost descoperite opt locuințe (șase adâncite și două de suprafață), 17 gropi de provizii/menajere și o vatră. În ceea ce urmează vom face o prezentare a complexelor în funcție de categoria din care fac parte.

Cercetările nu au relevat existența unui strat de cultură care să poată fi atribuit acestei perioade, complexe fiind conturate într-un sol negru, sau în solul galben steril. În solul negru au fost descoperite complexe și materiale din alte perioade istorice, cum sunt cele aparținând complexului cu ceramică canelată de tip Gáva, perioadei romane și postromane. Materiale ceramice care pot fi atribuite descoperirilor de tip Basarabi au fost întâlnite în acest strat, dar numărul fragmentelor este destul de redus.

##### **III. 1. a) Locuințe.**

În cercetările din anii 2003-2006 au fost descoperite opt locuințe, două de suprafață și șase adâncite. Locuințele de suprafață au fost conturate în funcție de dispersia materialului

arheologic, fapt pentru care forma și dimensiunile nu pot fi precizate. Suprafața locuințelor de tip bordei, descoperite la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” variază între 4,4 mp, în cazul locuinței L17 (C91/S069), și 8 mp, în cazul locuinței L22 (C151/S105). Locuințele adâncite, descoperite în cadrul cercetărilor arheologice de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit”, sunt de formă ovală, cu colțurile rotunjite, având groapa, în general, bine adâncită în pământ. În interiorul locuințelor nu a fost observată existența unei podine de lut, sau a unei alte amenajări, care să poată fi considerată ca indiciu în stabilirea nivelului de călcare din interiorul complexului.

### III. 1. b) Alte amenajări

În această categorie includem gropile de provizii sau menajere și vatra descoperite în cadrul celor patru campanii de cercetări arheologice preventive de la Alba Iulia.

În cercetările din anii 2003-2006, de la Alba Iulia „Dealul Furcilor –Monolit” au fost descoperite un număr de gropi 17 gropi. Din totalul gropilor cercetate au fost descoperite 13 gropi care au formă de clopot și doar patru cu pereții tronconici. O singură groapă, cercetată în campania din anul 2005, G51 (C109/S075), prezintă urme de ardere a pereților. În cadrul cercetărilor arheologice a fost descoperită o singură vatră care aparține locuirii Basarabi.

### III. 1. c) Considerații privind locuirea

În cercetările din anii 2003-2006 au fost descoperite un număr mic de complexe de suprafață. Locuirea din perioadele ulterioare poate justifica, într-o oarecare măsură, numărul mic de complexe de acest tip aparținând perioadei hallstatiene, atât culturii cu ceramică neagră canelată de tip Gáva cât și descoperirilor de tip Basarabi. Lipsa unui strat de cultură și numărul mic de complexe descoperite indică, în stadiul actual al cercetărilor, o locuire Basarabi de scurtă durată la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit”.

Așezarea purtătorilor culturii Basarabi de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” se plasează de la baza pantei care coboară de pe a doua terasă a râului Mureș spre zona centrală a terasei cercetate. Limitele așezării sunt indicate în funcție de dispersia complexelor și de prezența materialelor specifice în cadrul stratului, în care au fost descoperite și complexe din alte perioade istorice.

### **III. 2. Ceramica**

Cercetările arheologice din situl de la Alba Iulia „Dealul Furcilor – Monolit” au dus la identificarea unui material ceramic care aparține descoperirilor de tip Basarabi. Un prim aspect pe care-l avem în vedere este calitatea pasteii, degresantul folosit, modul în care a fost pregătit lutul, lustruirea și arderea. Distingem cele trei categorii de bază: ceramică fină, ceramică semifină și ceramică grosieră.

### III. 2. a) Tipologia ceramicii

În analiza materialului ceramic s-au avut în vedere încadrările tipologice care au fost realizate pentru materialul de tip Basarabi din Transilvania. Încadrarea tipologică a materialului ceramic descoperit în așezarea de la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit” are însă de suferit datorită stării fragmentare a majorității materialului descoperit.

### III. 2. b) Decorul ceramicii

În analiza ornamenticii ceramicii s-a avut în vedere modelul propus de H. Ciugudean cu ocazia publicării materialului ceramic de tip Basarabi descoperit în sud - vestul Transilvaniei și acceptat apoi de A. Ursuțiu cu ocazia publicării materialului ceramic de tip Basarabi de la Bernadea.

În cadrul ceramicii de tip Basarabi de la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit” se regăsesc principalele elemente decorative întâlnite în repertoriul ornamental al ceramicii de tip Basarabi. Ornamentele cele mai des utilizate sunt ornamentele în relief, reprezentate de: caneluri, brâuri și proeminente aplicate, care apar pe toate tipurile de vase descoperite. Principalul element decorativ îl constituie canelurile, care poate apărea singură, sau asociată cu alte elemente decorative în relief, imprimare sau incizate. Au fost descoperite și fragmente ceramice decorate în tehnica imprimării și a inciziei, dar acestea sunt reduse numeric, comparativ cu restul ceramicii.



### **III. 3. Artefacte din os, corn, lut ars, piatră și metal**

În cadrul cercetărilor arheologice, întreprinse în anii 2003-2006, în cadrul complexelor arheologice cu materiale de tip Basarsabi, a fost observat un număr foarte mic de artefacte în complexe. Această observație se referă atât la cele de locuit cât și la gropi. Având în vedere numărul mic de artefacte descoperit nu vom face o împărțire a lor pe categorii ci vom face doar o prezentare a lor. În interiorul complexelor a fost descoperit un pandantiv din corn, o cute de gresie, un ac de bronz și un vârf de lance din fier.

### **III. 4. Considerații cronologice**

În stabilirea cronologiei descoperirilor de tip Basarabi de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” am apelat la schema tripartită de evoluție a acestor descoperiri, propusă de M. Gumă. Pentru Banat cele trei faze au următoarele limite cronologice: faza timpurie în prima jumătate a sec. VIII î. Chr.; faza mijlocie între a doua jumătate a sec. VIII și mijlocul sec. VII î. Chr.; faza târzie în a doua jumătate a sec VII î. Chr.

Cercetarea materialului ceramic arată că el își găsește cele mai bune analogii în descoperirile etapei mijlocii din Banat și Transilvania. Din punct de vedere al ornamentației se poate observa numărul mic de fragmente decorate cu decor imprimat („S”-uri, „șnur fals” sau impresiuni fine semicirculare) și folosirea cu predilecție a decorului canelat.

Având în vedere materialele ceramice descoperite în interiorul complexelor, așezarea Basarabi de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” este de încadrat cronologic în faza a doua de evoluție, la un moment ulterior descoperirilor din faza mijlocie de la Aiud „Cetățuie”. Astfel așezarea este de datat în a doua jumătate a fazei mijlocii, deci pe la mijlocul sec. VII î. Chr. De asemenea trebuie să precizăm că finalul așezării este de presupus, având în vedere materialele descoperite în campaniile 2003-2006, la un moment anterior începutului așezării de la Vințul de Jos „Deasupra Satului”. Există, totuși, și unele elemente timpurii, cum sunt triunghiurile simple incizate, care indică existența unor elemente mai timpurii, în cadrul așezării.

#### **IV. CONCLUZII GENERALE DE ORDIN CRONOLOGIC ȘI ISTORIC**

Așezarea deschisă aparținând locuirii hallstatiene timpurii de la Alba Iulia „Dealul Furcilor – Monolit” este plasată la o distanță relativ mică, aproximativ 7,3 km, de marea așezare fortificată de la Teleac. Comunitățile umane care au ocupat acest teritoriu au fost într-o strânsă legătură cu locuitorii fortificației mai sus menționate. Prima terasă a râului Mureș, plasată la sud-vest de orașul Alba Iulia a oferit condiții prielnice locuirii, oferind atât teren agricol, cât și pășuni sau zone de pescuit, toate aflate în imediata apropiere a așezării.

Locuirile, atât cea din etapa timpurie cât și cea aparținând descoperirilor de tip Basarabi, sunt locuri deschise. Din punct de vedere stratigrafic s-a observat lipsa unui strat de cultură care să poată fi atribuit acestora. Pentru locuirea aparținând descoperirilor de tip Gáva s-a observat o evoluție pe orizontală în cadrul sitului

Menționăm că evidențierea celor două arii distincte de locuire aparținând descoperirilor din etapa timpurie a primei vârste a fierului ilustrează o locuire sporadică în mai multe etape. În aria estică complexe conturate conțin materiale ceramice care conduc spre o încadrare cronologică la începutul etapei HaB2. Secvența cronologică redată de aceste complexe fiind destul de scurtă și corespunde, probabil, cu durata medie de utilizare a unei locuine adâncite.

În aria vestică de locuire au fost descoperite complexe în care au fost observate elemente care pledează spre o datare mai timpurie, dar și complexe în care au fost întâlnite elemente care conduc spre o datare mai târzie. Materialul ceramic din această arie conduce spre o datare a locuirii pe parcursul HaA2. O etapă ulterioară este dată de complexe în care au fost descoperite importuri din mediul ceramicii imprimante, care conduc spre datarea lor la un palier cronologic sincron cu nivelul Teleac II. Dorim să remarcăm că spre deosebire de zona estică, în aceste complexe nu mai apare nici un fragment ceramic care să conțină elemente timpurii. Acest fapt ne face să presupunem că acestea se datează ulterior locuirii din aria estică. Ultimele elemente ale

ceramicii de tip Gáva, din cadrul sitului, sunt observate în groapa din secțiunea S076, unde alături de ceramica locală apare și ceramică Basarabi. În inventarul ceramic Basarabi din complex nu au fost observate elemente care să conducă spre o datare în faza timpurie, astfel groapa putând fi datată la începutul HaC.

În ceea ce privește locuirea Basarabi de la Alba Iulia „Dealul Furcilor - Monolit” menționăm că aceasta se concentrează doar în zona vestică a terasei și conține elemente care conduc spre o datare în faza mijlocie de dezvoltare, undeva spre mijlocul etapei HaC. Datorită prezenței foarte slabe a ceramicii negre-roșii în complexele Basarabi, considerăm, în stadiul actual al cercetărilor, că locuirea de tip Gáva nu se extinde la un nivel cronologic sincron cu cea Basarabi. Fără prelucrarea materialelor rezultate în celelalte campanii de săpătură extinderea acestor concluzii pentru întreg situl nu se poate justifica.

La analiza materialului ceramic aparținând complexului cu ceramică neagră canelată de tip Gáva, din cadrul locuințelor și gropilor cercetate, au fost observate elemente care indică o locuire care ocupă scurte secvențe din etapa timpurie a primei vârste a fierului. Pentru locuirea de tip Basarabi din cadrul sitului, ceramica din complexe, indică o locuire care este de datat spre finalul fazei mijlocii a culturii. Considerăm că importanța sitului constă în primul rând din existența elementelor timpurii, atât ca forme cât și ca decoruri, în cadrul ceramicii de tip Gáva.

## Bibliografie

- Andrițoiu 1992 I. Andrițoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, *Bibliotheca Thracologica*, II, București, 1992.
- Andrițoiu, Popa, Simina 2004 I. Andrițoiu, C. I. Popa, M.N. Simina, *Raport de săpătură. Șantierul arheologic Vințul de Jos-„Deasupra satului”*, în *AMP*, XXVI, 2004, p. 141-192.
- Berciu, Comșa 1956 D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, în *MCA*, II, 1956, p. 251-490.
- Berciu, Popa 1965 I. Berciu, Al. Popa, *Așezarea hallstattiană fortificată de la Drâmbar-Teleac*, în *Apulum*, V, 1965, p. 71-92.
- Chidioșan, Emödi 1982 N. Chidioșan, I. Emödi, *Grupul cultural Igrîța de la sfârșitul epocii bronzului*, în *Crisia*, XII, 1982, p. 61-86.
- Chidioșan, Emödi 1982 N. Chidioșan, I. Emödi, *Descoperirile arheologice din peștera Izbîndiș (comuna Șuncuiuș) aparținând grupului cultural Igrîța*, în *Crisia*, XIII, 1983, p. 17-32.
- Ciugudean 1976 H. Ciugudean, *Cultura Basarabi pe teritoriul județului Alba*, în *Apulum*, XIV, 1976, p. 9-22.
- Ciugudean 1994 H. Ciugudean, *Perioada Hallstatt A în centrul Transilvaniei*, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 59-73.
- Ciugudean 1997 H. Ciugudean, *Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*, *Bibliotheca Musei Apvlensis*, Alba Iulia, 1997.
- Ciugudean 2009 H. Ciugudean, *Câteva observații privind cronologia așezării fortificate de la Teleac*, în *Apulum*, XLVI, 2009, p. 313-336.
- Crăciunescu 2003 G. Crăciunescu, *Descoperiri Basarabi în localitatea Rogova, jud. Mehedinți*, în *Banatica*, XV/1, 2003, p. 273-285.

- Crișan 1993 V. Crișan, *Obiecte de cupru și bronz aflate în colecțiile muzeelor din Harghita*, în *AMN*, 26-30/1, 1989-1993, p. 239-250.
- Dani 2001 J. Dani, *“More recent” cemetery of Gáva culture at the upper Tisza river region*, în *Der Nordkarpatische raum in der Bronzezeit*, Baia Mare, 2001, p. 279-297.
- Dumitrașcu 1974 S. Dumitrașcu, *Figurinele „preistorice” descoperite în Crișana*, în *In Memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj- Napoca, 1974, p. 129-136.
- Dumitrescu 1968 VI. Dumitrescu, *La nécropole tumulaire du premier âge du fer de Basarabi (dép de Dolj, Olténie)*, în *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 177-260.
- Emödi 1980 I. Emödi, *Necropola de la sfârșitul epocii bronzului din peștera Igrița*, în *SCIVA*, 31/2, 1980, p. 229-273.
- Ferrari 2003 A. Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Iași, 2003.
- Gogâltan 1996 Fl. Gogâltan, *Die späte Gornea-Kalakača-Siedlung von Giroc und die Frage des Beginns der Basarabi-Kultur im Südwesten Rumäniens*, în *Der Basarabi – Komplex in Mittel-und Südosteuropa*, București, 1996, p. 33-52.
- Gogâltan, Florea 1994 Fl. Gogâltan, G. Florea, *Săpăturile arheologice de la Gligorești (jud. Cluj) 1990*, în *Apulum XXXI*, 1994, p. 9-38.
- Gogâltan, Ursuțiu 1994 Fl. Gogâltan, A. Ursuțiu, *The settlement of Basarabi type from Iernut, hamlet Sfântu Gheorghe*, în *The early hallstatt period (1200-700 B.C.) in south-eastern Europe*, Alba Iulia, 1994, p. 81-96.
- Gumă 1979 M. Gumă, *Date noi privind descoperirile hallstattiene de la Gornea*, în *Banatica*, V, 1979, p. 115-180.
- Gumă 1983 M. Gumă, *Contribuții la cunoașterea culturii Basarabi în Banat*, în *Banatica*, VII, 1983, p. 65-138.

- Gumă 1993 M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, *Bibliotheca Thracologica*, IV, București, 1993.
- Gumă 1995 M. Gumă, *The end of the Bronze Age and the beginning of the Early Iron Age in SW Romania, N Serbia and NW Bulgaria. A short review*, în *TD*, XVI, 1995, p. 99-137.
- Horedt 1963 K. Horedt, *Hallstattische Tierfiguren aus Lechința de Mureș (Rayon Luduș)*, în *Dacia, N.S.*, VII, 1963, p. 527-534.
- Horedt 1966 K. Horedt, *Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmației*, Baia Mare, 1966.
- Horedt et al. 1967 K. Horedt, I. Berciu, Al. Popa, I. Paul, I. Raica, *Săpăturile arheologice de la Răhău și Sebeș*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 11-27.
- Jugănaru 2005 G. Jugănaru, *Cultura Babadag* vol. I, Tulcea, 2005.
- Kacsó 2001 C. Kacsó, *Zur chronologischen und kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpuș*, în *Der Nordkarpatische raum in der Bronzezeit*, Baia Mare, 2001, p. 231-278.
- Kalmar 1987 Z. Kalmar, *Contribuții la cunoașterea ritului funerar hallstattian*, în *SCIVA*, 38, 2, 1987, p. 166-174.
- Kemenczei 1982 T. Kemenczei, *Die Gáva-Kultur*, în *Poludniowa strefa kultury luzyckiej i powiazania tej kultury z poludniem*, Kraków -Prezemyśl, 1982, p. 275-285.
- Kemenczei 1982a T. Kemenczei, *Die siedlungsfunde der Gáva-Kultur aus Nagyálló*, în *FolArch*, XXXIII, 1982, p. 73-93.
- Kemenczei 1984 T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarum*, Budapest, 1984.
- László 1973 A. László, *Considerații asupra ceramicii de tip Gáva din hallstattul timpuriu*, în *SCIVA*, 24, 4, 1973, p. 575-609.

- László 1994 A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, *Bibliotheca Thracologica*, VI, București, 1994.
- László 1995 A. László, *Statuetele antropomorfe ale culturii Gáva-Holihrady*, în *MemA*, XX, 1995, p. 85-97.
- Levițki 1994 O. Levițki, *Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpați*, *Bibliotheca Thracologica*, VII, București, 1994.
- Lupu 1989 N. Lupu, *Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățânaș*, București, 1989.
- Medeleț 1991 Fl. Medeleț, *O locuință hallstattiană de la Remetea Mare – „Gomila lui Gabor” (jud. Timiș)*, în *TD*, XII, 1-2, 1991, p. 63-84.
- Medović 1978 P. Medović, *Naselja starijeg gvodzenog doba u Jugoslovenskom podunavlju*, Belgrad, 1978.
- Medović 1988 P. Medović, *Kalakača. Naselje ranog gvođenog doba*, Novi Sad, 1988.
- Németi 1990 I. Németi, *Contribuții la cunoașterea sfârșitului epocii bronzului din nord-vestul României*, în *SCIVA*, 41, 1, 1990, p. 19-54.
- Pankau 2004 C. Pankau, *Die älterhallstattzeitliche Keramik aus Medias/Siebenbürgen*, Bonn, 2004.
- Patay 1976 P. Patay, *Vorbericht über die ausgrabungen zu Poroszló-Aponihát*, în *FolArch*, XXVII, 1976, p. 193-201.
- Petrescu-Dâmbovița 1977 M. Petrescu-Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
- Popović, Vukmanović 1998 P. Popović, M. Vukmanović, *Vajuga-Pesak Early iron age cemetery*. Belgrad, 1998.
- Sîrbu 1987 V. Sîrbu, *Figurine antropomorfe și zoomorfe tracogeto-dacice din prima și a doua vârstă a fierului*, în *Istros*, V, 1987, p. 91-157.
- Sîrbu 1993 V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Galați, 2003.



- Sîrbu 1994 V. Sîrbu, *Sacrificii umane și practici funerare insolite în arealul tracic în Hallstatt și La Tène*, în *Istros*, VII, 1994, p. 83-121.
- Sîrbu 1999 V. Sîrbu, *Les figurines antropomorphes du premier âge du fer, trouvées dans le territoire thrace*, în *TD*, XX, 1999, p. 153-179.
- Smirnova 1974 G. I. Smirnova, *Complexele de tip Gáva-Holihrad- o comunitate cultural-istorică*, în *SCIVA*, 25/3, 1974, p. 359-380.
- Szabó 1996 V. G. Szabó, *A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletegyüttes alapján*, în *SA*, II, 1996, p. 9-109.
- Szabó 2004 V.G. Szabó, *A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidékiv késő bronzkori edénydeponálás szokásához*, în *SA*, X, 2004, p. 81-113.
- Székely 1966 Z. Székely, *Așezări din prima vârstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Brașov, 1966.
- Ursuțiu 2002 A. Ursuțiu, *Etapa mijlocie a primei vârstă a fierului în Transilvania. Cercetările de la Bernadea*, Cluj-Napoca, 2002.
- Ursuțiu 2006 A. Ursuțiu, în Fl. Costea, *Augustin-Tipia Ormenișului*, vol I, Brașov, 2006.
- Vasiliev 1983 V. Vasiliev, *Probleme ale cronologiei Hallstattului în Transilvania*, în *AMN*, XX, 1983, p. 33-57.
- Vasiliev 1985-1986 V. Vasiliev, *Descoperiri arheologice cu semnificație cultică în așezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, în *AMN*, XXII-XXIII, 1985-1986, p. 79-90.
- Vasiliev 1987 V. Vasiliev, *Probleme ale cronologiei Hallstattului pe teritoriul României (II)*, în *Sargeția*, XX, 1986-1987, p. 64-80.
- Vasiliev 1992 V. Vasiliev, *Probleme privind cronologia epocii hallstattiene în aria intracarpatică a României (III)*, în *EN*, II, 1992, p. 19-26.
- Vasiliev 1993 V. Vasiliev, *Așezarea fortificată din prima epocă a fierului de la Bozna*, în *EN*, III, 1993, p. 43-67.
- Vasiliev 1994 V. Vasiliev, *A propos du commencement du premier âge du fer dans l'aire intracarpaticque de*

- Roumanie, în *The early hallstatt period (1200-700 B.C.) in south-eastern Europe*, Alba Iulia, 1994, p. 231-239.
- Vasiliev 1995 V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie*, *Bibliotheca Thracologica*, XII, București, 1995.
- Vasiliev 1996 V. Vasiliev, *Quelques aspects de la culture Basarabi en regard surtout la Transylvanie*, în *Der Basarabi –Komplex in Mittel-und Südosteuropa*, București, 1996, p. 137-142.
- Vasiliev 2004 V. Vasiliev, *Despre grupul cultural Igrîța*, în *AMP*, XXVI, 2004, p. 133-140.
- Vasiliev 2007 V. Vasiliev, *Bemerkungen zu den bitronkonisshen Gefässen, die für die Gáva-Kultur Kennzeichnend sind*, în *EN*, XVI-XVII, 2006-2007, p. 7-16.
- Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991 V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj Napoca, 1991.
- Vasiliev, Gaiu 1980 V. Vasiliev, C. Gaiu, *Așezarea fortificată din prima vârstă a fierului de la Ciceu-Corabia*, în *AMN*, XVII, 1980, p. 31-63.
- Vasiliev, Zrinyi 1987 V. Vasiliev, A. Zrinyi, *Așezarea și mormintele din prima epocă a fierului de la Chendu (jud. Mureș)*, în *Apulum*, XXIV, 1987, p. 91-131.
- Vulpe 1967 Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967.
- Vulpe 1986 A. Vulpe, *Zur entstehung der geto-dakische zivilisation. Die Basarabikultur*, în *Dacia*, N.S., XXX, 1986, p. 49-89.
- Vulpe 2001 A. Vulpe, în *Istoria Românilor*, vol I, București, 2001.
- Zaharia 1965 E. Zaharia, *Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaș 1958*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 83-104.